

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KİTAPLARI GÖRSEL MATERYALLERİNDE KULLANILAN KAVRAMLARIN KAVRAM ALANLARINA GÖRE DAĞILIMI

Seda Gökmen

Özet

Sözcük anlamının edinimi sürecine adlar çerçevesinde yaklaştığımızda, bu sürecin en belirgin özelliğinin, nesne gösteren kavramların edinimindeki öncelik olduğu görülmektedir. Nesne gösteren kavramların da, ön-tür temeline dayalı olarak temsil edildiği bilinmektedir. Bu çalışmada, okul öncesi eğitim kitaplarında kullanılan görsel materyallerin kavram alanlarına göre dağılımları Clark 1995'e göre sınıflanmış ve konu- görsel materyal dağılımında denklik olup olmadığına ilişkin gözlemler yapılmıştır.

Çocuk dili çalışmalarında, çocukların ilgili yaş gruplarında neleri bildiklerinden hareket edilmesi ve onların sözcüklerinin betimlenmesinin en önemli dönütü, okul öncesi döneme ilişkin olarak hazırlanması planlanan eğlendirici ya da eğitici amaçlı çalışmalara yol gösterici nitelikler taşımasıdır. Bunun tam tersi olarak da okul öncesi döneme ilişkin olarak hazırlanmış olan eğitim kitaplarında, çocukların neleri bildiklerinden hareket edildiğinin ve nelerin öğretilmesi gerektiğine dönük sunumların belirlenmesi ve bu iki yönlü gözlemlerin karşılaştırılması gerekmektedir. Bu çalışma ile, 6;0-7;0 yaş grubu içinde bulunan Türk çocuklarına dönük olarak hazırlanmış bir dizi kitapta yer alan sözcüksel edinim verisine ve sözcüksel edinimin kavram alanlarına göre dağılımına dayalı bir betimleme yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: kavram, okul öncesi eğitim, ön-tür kuramı, ulam, alt-ulam

Abstract

If we approach the acquisition of word meaning process within the noun framework, the most particular feature of this period is the priority of the acquisition of concepts which show object. In this study, the conceptual categories of the visual materials used in pre-school education books are being classified according to the Clark 1995. And also an observation on whether it has a distributional equality among subject of the book and visual material is made. Thus, the lexical acquisition data was gathered from the concepts included in preschool education books. By using that data, a description was made according to the conceptual categories.

Key words: concept, pre-school education, proto-type theory, category, sub-category

1. Giriş

Çocuklar ilk anlamlı sözcüklerini bir yaş civarında sesletirler. İlk aylardaki sözcük üretimleri büyük bir çabanın ürünüdür ve anlamlar da yetişkinlerin kullarımlarındaki değeriyle varolmamaktadır çocuk dilinde. Örneğin, birkaç çiçek adı bilen çocukla, 20-30 çiçek adı bilen çocuğun kullanım değeri eş olmayacaktır. Her ikisinin kullanımı da bir yetişkininkinden çok daha kısıtlı nitelikte olacaktır. Başlangıçta çok yavaş olan üretimler 2 yaş sonrası büyük bir hız kazanmaktadır. Çocukların sözcük varlığına yapılan her eklemeye anlamların niceliksel ve niteliksel değeri artmakta, böylelikle genişlemeler olmaktadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, bir çocuk için *köpek*, hayvan ulamının ilk örneği olmakla birlikte *tavşan*, *ayı*, *kuş* gibi örneklerle genişlemektedir kısa bir süre içinde.

Diller sözcüklerin içeriklerine bağımlıdır ve sözcükleri öğrenen çocuklar aynı zamanda dili edinirler. Bazı araştırmalara göre çocuk 1 yaşından 6 yaşına dek günde 9 sözcük öğrenir ortalama. 6 yaşta ise, bu sayı 6'dır. Ancak sözcük öğrenme (biçim ve anlam) sürecine dönük açıklama getirmek de çok zordur. Clark (1995:64), sözcük edinimini tam olarak anlayabilmek için kavramsal yapı ve dil kullanımı arasındaki etkileşimi açıklama zorunluluğunun önemine değinmektedir.

Sözcük anlamının edinimi sürecine adlar çerçevesinde yaklaştığımızda, bu sürecin en belirgin özelliğinin, nesne gösteren kavramların edinimindeki öncelik olduğu görülmektedir. Nesne gösteren kavramların da, ön-tür temeline dayalı olarak temsil edildiği bilinmektedir.

Sınıflama kavramı ve öntür kuramının temelleri Aristoya değin uzanmaktadır. Bu bakış açısına göre, anlamlar bir dizi olmazsa olmaz biçiminde ifade edilebilecek özellik kümesine göre biçimlendirilmektedir. Çok eski dönemlere değin uzanan bu modellemede temel alınan noktaları Löbner (2002;175) şöyle özetlemektedir.

Her kavramsal sınıflamada;

* Anlamlama bir dizi durum ve özelliğe dayanmalıdır.

* Her durum ya da özellik kesinlikle gerekli olmalıdır.

* Durumların evet ya da hayır yanıtlarına dayalı olmak üzere salt ikili konumları olmalıdır.

* Anlam üyelerinin de evet ya da hayır yanıtlarına dayalı olarak salt ikili konumları olmalıdır.

* Anlam üyelerinin açık bağımlılıkları ya da benzerlikleri olmalıdır.

* Anlam içinde yer alan tüm üyelerin tanımları eşit olmalıdır.

Kavram sınıflamalarına dönük olarak gerçekleştirilen pek çok çalışma yukarıda değinilen uzlaşımlardan hareketle gerçekleştirilmiştir. Rosch öntür kuramının temellerini oluşturan, *kuş*, *eşya*, *meyve* ve *giysi* anlamlarına dönük saptamalarıyla kavram sınıflaması alanında dilbilimsel saptamaları yapan ilk isimlerden biridir.

Kurama göre öntür olmanın ön koşulu, tipik özellikler olarak kabul edilen değerleri ilgili kavramın üzerinde taşımasıdır. Örneğin, kuş olmanın ön koşulu kanat ve tüylerinin olması ve uçabilme yetisinin bulunmasıdır. Ayrıca, gagası olması ve kuluçkaya yatması özellikleri de eklenebilmektedir. Renkleri, büyüklükleri, ağırlıkları bazı alt türler için temel özellikler olsa da kuş kavramı için karakteristik özellikler değildir.

Gerek ulamların, gerekse alt ulamların, biçimleniş süreci incelendiğinde, Zeyrek 1998’de yer aldığı biçimiyle Lakoff 1988 ulamları üçlü bir ölçekte değerlendirmiş, kavramları ve bunların dilsel gösterenleri olan sözcükleri de içeren *temel düzeyi*, insanların çevrelerini en kolay anladıkları, bilgiyi en verimli olarak işleyebildikleri, depolayabildikleri ve diğerlerine iletebildikleri düzey olarak betimlemiştir.

Bu yaklaşıma göre, *sandalye* temel düzeyi, *eşya* üst, *mutfak sandalyesi* de alt düzeyi ifade etmektedir. Bu bakış açısına koşut olarak da, dil edinim süreci açısından, temel düzeyin, çocukların ilk adlandırdıkları ve anladıkları, dilin sözcük dağarcığına giren ve nesnelere kültürle belirlenen işlevlerinin gözlenebildiği düzey olduğudur (Zeyrek, 1998:210). Örneğin, hayvan üst kavramı içinde kedi, köpek, tavşan temel düzey, kangal, kaniş, kurt alt düzey kavramlardır.

Üst kavram	_ hayvan
Temel düzey	_ köpek
Alt kavram	_ kangal, kaniş, kurt

Bu çalışmada ise, işlem öncesi dönemin son basamağında olan 5; 0-6; 0 yaş aralığındaki Türk çocuklarına yönelik olarak hazırlanan kitapların görsel materyallerinde yer verilen sözcüklerin, Clark 1995’te yer verilen kavram alanlarına göre sınıflanması, ve konu- görsel materyal dağılımında denklik olup olmadığının saptanması hedeflenmektedir. Bir başka deyişle, örneğin *doğamız* konulu bir kitapta yer verilen görsel materyal içindeki tüm veriyi Clark 1995’e koşut olarak sınıflama, sonrasında da doğaya dönük kavramlar ve konu dışı kavramların niceliksel değerlerinin ne olduğunu belirleme bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Böylelikle veri tabanı çerçevesinde görsel materyallerde yer verildiği saptanan ulamların dağılımlarının belirlenmesi ve kavram ve sözcük öğretimine dönük bir betimleme yapılması amacından hareket edilmiştir. Clark 1995’te yapılan ulamlandırma Tablo 1’de olduğu gibidir (1995:19-20).

ulam	alt ulam	örnek
ad	İnsan	Bebek, adam, anne, kız, oğlan, insan
	Hayvan	Kedi, köpek, tavşan, ördek, fare
	Araç	Araba, kamyon, tren, bisiklet
	Vücut bölümü	Burun, göz, baş, parmak, el, diz
	Giysi	Bez, çorap, tişört
	Oyuncak	Top, bebek, lego
	Mobilya	Sandalye, masa, yatak, banyo
	Ev eşyaları	Telefon, ışık, çaydanlık, saat
	Yiyecek	Süt, meyve suyu, peynir
	Yiyecek-içecek kabı	Şişe, bardak, kaşık, tabak
sıfat	Nitelik	Sıcak, soğuk, ıslak
eylem	Edimsellik	Git-, koy-, yap-,

Tablo 1: Clark 1995'te ad, eylem ve sıfat ulamlarına ilişkin sınıflama

Veri tabanında yer verilen kitapların hedef kitlesi içinde yer alan çocukların içinde buldukları işlem öncesi dönemin özelliklerine ve kavram öğrenmenin sürecine kısaca göz atmak gerekirse;

İşlem Öncesi Dönem (2-7 yaş): Ben-merkezci düşünce, oyuna düşkünlük ve şematik algı özelliklerinin belirleyici olduğu bu evre daha sonraki bilişsel aşamalar açısından belirleyici özellikler taşımaktadır. Bu evreye işlem öncesi adının verilme nedeni çocukların işlem yapacak bilişsel yeterlikten yoksun olmasıdır (Aydın, 2004:38). İşlemlerle kastedilen şey, bir daireyi dörde bölme işlemidir. Buna karşın bu dönem çocukların somut işlemsel becerilere sahip oldukları kanısı gittikçe artmaktadır. İleri iletişim teknolojisi, sosyo-kültürel yaşamdaki ve eğitim sistemindeki gelişmeler bu görüş değişikliğini açıklamaktadır. Bu değişim, çocukların dil gelişimi ve iletişim becerileri için de geçerli olmaktadır (Aydın, 2004:40). 4-5 yaşlarındaki çocukların dili oldukça yetkin bir biçimde kullandıkları bilinmektedir.

Kavram öğrenme: Kavramlar, somut olay ve olguların, belirli tür ve özelliklerini kapsayan genelleştirilmiş ortak adlarıdır. Kavramlar bu özellikleriyle tümeldirler ve içlerinde bu tümel özellikleri içeren tekil öğeleri taşırlar. Kavramlara ulaşmak için olgu ve olayların ayırt edici özelliklerini belirlemek gerekmektedir (Topses, 2003:249). Kavram oluşturma, yaş ve bilişsel gelişimle, içinde bulunulan sosyal çevrenin sunduğu öğrenme olanaklarıyla ilişkili olan bir süreçtir. Örneğin, deniz sözcüğünü öğrenen bir çocuk denizin nasıl bir şey olduğunu, ya da kavramsal içeriğini kazanamayabilmektedir.

Bu çalışmada Clark 1995 çerçevesinde ele alınan üst kavramların *öntür kuramına* dayalı temel ve alt düzeydeki kavramsal dağılımları aşağıda değinilecek olan okul öncesi eğitim setinin içeriği ile sınırlı olarak betimlenecektir.

Veri, MEB tarafından onaylı ve devlet kreşlerinde *kullanılan Atlı Karınca Serisi* temel alınarak toplanmıştır. *Ailem ve Aile Çevrem, Kullandığımız Araç Gereçler, Toplumsal Yaşam, Sağlığım, Doğamız, Okulum, Ulaşım, Ben Kimim, İletişim ve Sayılar1-2* konu başlıkları çerçevesinde toplam 11 kitap bulunmaktadır. Yazılı yönerge metinleri kapsamı içinde yer verildiği düşünülen tüm görsel materyaller *ad* ulamı altında niceliksel ve niteliksel sonuçlara ulaşılması amacıyla Excel 6.0 programında listelenmiş ve istatistiksel çözümleme yapılmıştır. Ayrıca metin içeriklerinde yer verilen sıfat ve *eylemler* de iki yönlü sınıflamaya tabi tutulmuştur. Clark 1995'e koşut olarak *ad* ulamı, 15 alt ulam, *eylem* ulamı da 2 alt ulam çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Tüm veri tabanında sıfatların çok az değerle temsil edilmiş olması nedeniyle de bu ulama dönük herhangi bir sınıflama yapılmamış salt niceliksel değerlerine yer verilmiştir.

2. Okul öncesi eğitim görsel materyallerinde yer verilen kavramlar

Çalışmada temel alınan veri nicelik ve nitelik değerleriyle ilintili olmak üzere iki yönlü değerlendirmeye alınmıştır. Görsel materyallerin kavram alanlarına göre dağılımlarının belirlenmesi amacından yola çıkıldığından *ad* ulamı ve dağılımları temel alınmakla beraber ek olarak materyallere ilişkin olarak yazı yönergelerde yer verilen sıfat ve eylem ulamları da çalışma sınırları içine alınmıştır.

Ad, sıfat ve eylem olmak üzere 3 ana ulam çerçevesinde ele alınan veriden ulaşılan niteliksel ve niceliksel gözlemlere bundan sonraki bölümlerde yer verilecektir.

Gerek niteliksel gerekse niceliksel gözlemlere geçmeden önce veri tabanına bütüncül bir gözle bakılması gerektiği düşünülmektedir. Tablo 2'den de görülebileceği gibi, tüm veri tabanından 1950 *ada*, 1375 *eyleme* ve 84 *sıfata* ulaşılmıştır.

Ulam	sıklık	yüzde
Ad	1950	%55,82593
Eylem	1375	%39,40480
Sıfat	84	%2,36444
toplam	3493	%100

Tablo 2: *Ad, sıfat ve eylem kullanımı dağılımları*

Bu toplam değerler incelendiğinde ve verinin de görsel materyallere dayandığı düşünüldüğünde %55 ile ortaya çıkan *ad* ulamının en yüksek değer olması şaşırtıcı

olarak görülmemektedir. Ancak resimlere dönük yönerge metinlerinde kullanılan eylemlerin %39 ile temsil edilmesi bu bağlamda çalışma açısından ilginç bir gözlem olarak ortaya çıkmaktadır. Bir ölçüde soyut olarak düşünülebilecek, bir ölçüde de ad ulamı içinde ele alınabilecek olan sıfatlara yönelik olarak, kullanım açısından ortaya çıkan %2'lik değer de yine çok düşük olarak değerlendirilmektedir.

2.1. Ad ulamına dönük niceliksel ve niteliksel gözlemler

Veri incelendiğinde, niceliksel anlamda en belirgin değer olarak, 487 sıklık değeri ve %23.9'luk ulam içi anlamlılık oranı ile eşya üst ulamı birincil sıradadır (Bkz. Tablo 3). Yüksek kullanım sıklığı ile eşya ulamını takip eden ulamlar *insan*, *hayvan*, *renk*, *yiyecek/içecek*, *taşıt*, *giyecek*, *doğa* ve *oyuncaktır*.

ulam	sıklık	toplam içinde yüzde
sağlık	9	%0,46153
afet	10	%0,51282
mevsim	13	%0,66666
vücut bölümü	16	%0,82051
biçim	46	%2,62984
mekan	68	%3,48717
oyuncak	78	%4
doğa	121	%6,20512
giyecek	121	%6,20512
taşıt	132	%6,76923
yiyecek	150	%7,69230
renk	151	%7,74358
hayvan	156	%8
insan	392	%20,10256
eşya	487	%24,97435
toplam	1950	%100

Tablo 3: Ad ulamının alt ulamlara göre dağılımları

Eşya ulamı içinde en yüksek kullanım sıklığı ile yer alan kavramlar *kitap*, *telefon*, ve *mektup*'tur. İnsan ulamında da *erkek çocuk*, *kız çocuk*, ve *anne*'dir. Hayvan ulamında ise, *kuş*, *balık* ve *kedi* yüksek kullanım sıklığı değeri ile yer almaktadırlar. Diğer ulamlara dönük olarak en sık kullanılan kavramlar ise Tablo 4'ten de görülebileceği gibidir.

ulam	Ulam içi sık kullanılanlar
doğa	güneş, ağaç, çiçek
eşya	mektup, telefon, kitap
giyecek	şemsiye, elbise, şapka
hayvan	kedi, balık, kuş
insan	anne, kız çocuk, erkek çocuk
taşıt	tren, bisiklet, araba
yiyecek/içecek	süt, yumurta, elma

Tablo 4: Ad ulamı içinde en sık kullanılanların dağılımı

Eşya üst ulamında yer verilen kavramlar niteliksel ve niceliksel bağlamda ayrıntılı biçimde incelendiğinde en geniş sözcüksel çeşitlenmenin de bu ulamda ortaya çıktığı görülmektedir. Ulam içinde 161 ayrı kavram yer almaktadır. *Mutfak eşyaları* üst kavram alanı düşünüldüğünde, *bardak, bıçak, buzdolabı, çatal, çay bardağı, çay fincanı, çay tabağı, çaydanlık, fincan, kase, şekerlik, şişe, şişe, yemek masası*, ilişkisel kavramları, *banyo* temel düzey kavram alanında da, *ayna, banyo halısı, klozet, küvet, lavabo* ilişkisel kavramları karşımıza çıkmaktadır.

Eşya üst ulamına mekanik ya da elektronik olma özelliğini önceleyen temel kavram düzeyinde bakıldığında *televizyon, faks, fırın, mixer, elektrik süpürgesi, cep telefonu, telefon, çamaşır makinası* olmak üzere 12 tane örnek olduğu görülmektedir. İlişkisel kavram olan *televizyon* ile çağrışımsallığa dayalı şematik ilişki içinde olan *kumanda* kavramı da *eşya* üst ulamı içinde yer almaktadır.

Eşya üst kavram alanı içinde değerlendirilen ve değişik ulamsal sınıflar içine yerleştirilen alt düzey kavramlar üzerine yapılabilecek bir diğer saptama biçimi de, kimi temel kavramlara dönük alt kavram düzeyindeki ulamlaştırmalardır. Tablo 5'ten de görülebileceği gibi, örneğin, *sepet* temel düzey kavramının *çamaşır sepeti* ve *oyuncak sepeti* gibi alt düzey kavramların okul öncesi dönemdeki çocuklara yönelik olarak sunulan kavramlaştırmalardır. Diğer temel kavramlara dönük alt kavramsal kullanımlara ilişkin örnekler de Tablo 5'te yer almaktadır.

Üst kavram	Temel kavram	Alt kavram
	sepet	çamaşır sepeti, oyuncak sepeti
	kova	su kovası, çöp kovası, boya kovası,
		çiçek sulama kovası
Eşya	kutu	posta kutusu
	paket	hediye paketi
	halı	banyo halısı
	saksı	çiçek saksısı
	dolap	ecza dolabı, mutfak dolabı, gardrop

	masa	ütü masası, masa örtüsü
	lamba	el lambası, gaz lambası, abajur
	tabak	çay tabağı
	bardak	çay bardağı, su bardağı
	fırça	tuvalet fırçası, diş fırçası, saç fırçası
	enstrüman	flüt, gitar, davul

Tablo 5: Eşya üst kavramı içinde yer alan temel ve alt düzey hiyerarşik kavramlaştırmalar

Eşya üst ulamı içinde değerlendirilen ve diğer alt düzey kavramlarla şematik ilişki içinde yer alan kavram kümeleri ise Tablo 6’da görülebileceği gibidir. Tablo 6’da eşya üst kavram alanı eşdizimlilik, gerektirimsellik, parça-bütün ilişkileri temel alınmak üzere üç şematik ilişki üzerinden oluşturulmuştur.

ilişki düzeyi	kavramsal çeşitlilik
eşdizimlilik ilişkisi	yastık, yatak, yorgan, battaniye
koltuk, minder, sandalye, bank	deterjan, şampuan, sünger, sabun
gerektirimsellik ilişkisi	diş fırçası, diş macunu
traş bıçağı, traş köpüğü	tenis raketi, tenis topu
parça-bütün ilişkisi	telefon- ahize
ampul-lamba	çerçeve-resim

Tablo 6: Eşya üst kavramı içinde yer alan temel ve alt düzey şematik kavramlaştırmalar

Düzyer belirlemesi bağlamında taşıt üst ulamı içinde temel düzeyi temsil eden araba kavramının alt düzey örnekleri ambulans, taksi ve polis arabası’dır (Bkz. Tablo 7). Yine taşıt üst ulamı içinde yer alan gemi temel düzey temsilcisi içinde kayık, yük gemisi, denizaltı, vapur, sal ve sürat motoru örnekleri çerçevesinde yedi tane alt kavramsal düzey temsilcisi bulunmaktadır. Uçak temel düzeyi ise helikopter, paraşü alt düzey temsilcileri örneklenmektedir (Bkz. Tablo 7).

üst k.	temel k.	alt k.
kara	araba	ambulans, taksi, polis arabası
deniz	gemi	kayık, yük gemisi, denizaltı, yelkenli, vapur, sal, sürat motoru
hava	uçak	helikopter, jet, gazlı balon, paraşüt

Tablo 7: Taşıt üst kavramı hiyerarşik kavramlaştırmaları

Taşıt çerçeve işlemcisi için üç noktada temel düzey belirlemesi yapılmıştır. Bu düzeyler *kara*, *deniz* ve *hava* ulamlarına ait taşıtlardır. Kara temel düzeyi *ambulans*, *at arabası*, *bisiklet*, *dolmuş*, *itfaiye arabası*, *kamyon*, *kayık*, *lokomotif*, *metro*, *motorsiklet*, *otobüs*, *polis arabası*, *taksi*, *tır*, *traktör*, *tramvay*, *tren*, ile; deniz temel düzeyi *gemi*, *sal*, *sürat motoru*, *vapur*, *yelken*, *yük gemisi*, *denizaltı*, ile; hava temel düzeyi de, *helikopter*, *jet*, *paraşüt*, *uçak* ilişkisel kavramları ile temsil edilmektedir.

İnsan çerçeve işlemcisi incelendiğinde, aile ve meslek olmak üzere, iki temel düzey odaklı kavramların kullanıldığı görülmektedir. Meslek temel düzeyi içinde yer alan alt düzeylerin sözcüksel temsilcileri ya da ilişkisel kavramları, *ayakkabı tamircisi*, *çiftçi*, *çöpçü*, *ekmekçi*, *kaptan*, *kasap*, *aşçı*, *terzi*, *trafik polisi*, *itfaiyeci*, *marangoz*, *postacı*, *öğretmen*'dir. Bu alt düzey temsilcileri içinde *Postacı* ve *öğretmen*, kullanım sıklığı değerleriyle en çok kullanılanlar olmuştur. Akrabalık ilişkilerine dönük sözcüksel çeşitlenme ise, *amca*, *dayı*, *hala*, *karı-koca*, *teyze*, *dede*, *büyükanne*, *baba*, *anne*, *çocuk* biçimindedir. Ayrıca *çocuk* temel düzey kavramı olarak düşünüldüğünde de, *kız çocuk*, *erkek çocuk*, *sağır çocuk* ve *sakat çocuk* niteleyicileriyle alt düzey temsilcileri olarak yer almaktadır.

İnsan üst ulamına öntür modeli açısından bakıldığında iki örnek üzerinden hareketle kadın ve erkek temel düzeylerine göz atacağız. Kadın temel düzeyi içinde *gelin*, *hala*, *kız*, *teyze*, *büyükanne*, *anne*, alt düzey örneklerine ulaşılmıştır. Erkek temel düzeyi bağlamında ise, *baba*, *adam*, *dede*, *amca*, *dayı*, alt düzeylerine ilişkin örnekler yer almaktadır.

Hayvan çerçeve işlemcisi çerçevesinde ilişkisel kavramlar ya da alt düzey kavramlara dönük sözcüksel çeşitlenmenin oldukça iyi bir düzeyde olduğu görülmektedir. 7 deniz, 8 hava ve 36 kara hayvanı görsel materyali olmak üzere 43 farklı hayvan, alt düzey ulam içinde temsil edilmektedir. Bunların içinde gerek evrensel gerekse kültürel özelliklere dayalı hayvan türleri yer almaktadır.

Kara hayvanları temel kavramı içinde yer alanlar; *aslan*, *geyik*, *inek*, *ayı*, *kaplumbağa*, *fare*, *fil*, *köpek*, *örümcek*, *yılan*, *zebra*, *zürafa*'dır. Bu ulam içinde *dinazor* ve *örümcek* ilişkisel kavramlarında özelleştirilmiş alt düzey kullanımlar da yer almaktadır. *Dinazor yumurtası* ve *örümcek ağı* ara kavram olarak temsil edilmektedirler.

Deniz hayvanları temel kavramı içinde yer verilen ilişkisel kavramlar; *balık*, *kuğu*, *kurbağa*, *ördek*, *deniz yıldızı*'dır. Hava temel kavram ulamı içinde değerlendirilenler ise; *baykuş*, *kelebek*, *kuş*, *leylek*, *papağan*, *horoz*, *tavuk*, *uğur böceği*'dir.

Hayvan üst ulamı içinde en yüksek kullanım sıklığı değeri taşıyan kavramın *kuş* olduğu belirtilmişti. Bu gözleme ek olarak denilebilir ki alt düzeyde de en iyi temsil edilen ve uzlaşımsal olan kavramdır *kuş*.

Sözcüksel çeşitlenmenin niteliğine bakıldığında daha çok *kuş, kedi, köpek, balık* gibi temel düzey kavramlarının yer aldığı görülmektedir. Alt düzey kavramlaştırmanın görüldüğü örnekler ise, *kuş/ leylek, baykuş, papağan, horoz, tavuk* ve *ağaçkakan*'dır.

Hayvan çerçeve işlemcisi içinde yer alıp da herhangi bir ulamsal sınıflama içine dahil edilemeyen kavram yer almamaktadır.

Yiyecek temel kavramı *armut, bal, böğürtlen, ceviz, çilek, çukolata, domates, dondurma, ekmek, elma, et, fasulye, havuç, karnıbahar, karpuz, kayısı, kiraz, lahana, limon, mantar, marul, mısır, muz, patlıcan, peynir, pırasa, portakal, salatalık, şeker, un, üzüm, yağ, yumurta, zeytin* olmak üzere 43 ilişkiel kavram içerdiği gözlenmiştir veri tabanının.

İçecek temel düzey kavramları *çay, çorba, kahve, kola, meyve suyu, su, süt* olmak üzere 7 ilişkiel kavramla temsil edilmiştir.

Yiyecek/içecek üst ulamına öntip modeli çerçevesinde bakıldığında, çok fazla sayıda temel düzey örneği yer almaktadır (Bkz. Tablo 8). Burada üç temel düzey kavram ve bu kavramların ilişkiel kavramlarına yer verilecektir. Meyve temel düzeyi, *elma, muz, armut, portakal, çilek, üzüm* ile alt kavram düzeyinde temsil edilmektedir. Sebze temel düzeyi ise *havuç, patlıcan, pırasa, mantar* ve *domates* ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Kahvaltılık temel düzeyi içinde de, *yumurta, süt, peynir, ekmek, bal, zeytin* ve *çay* kavramları ile temsil edilmektedir.

üst k.	temel k.	alt k.
Yiyecek/ içecek	meyve	elma, muz, armut, portakal, çilek, üzüm
	sebze	havuç, patlıcan, pırasa, mantar, domates
	kahvaltılık	yumurta, süt, peynir, ekmek, bal, zeytin, çay

Tablo 8: Yiyecek/içecek üst kavramı hiyerarşik kavramlaştırmaları

Giyecek çerçeve işlemcisine, dönük olarak veri tabanından ulaşılan kavramlar bu çalışmada altı temel düzey kavram içinde değerlendirilmiştir (Bkz. Tablo 9). Bu temel düzey kavramlar, *mesleki kıyafet, ayakkabı, üst giyim, alt giyim, aksesuar* ve *şapka* biçimindedir. *Meslek kıyafeti* temel kavramı içinde; *doktor, aşçı, postacı* ve *tamirci kıyafetleri, ayakkabı* temel kavramı içinde *çizme, bot, sandalet* ve *terlik, şapka* içinde ise, *başlık, bere* ve *kasket* yer almaktadır.

üst k.	temel k.	alt k.
giyecek	mesleki kıyafet	doktor, aşçı, postacı ve tamirci kıyafetleri
	ayakkabı	çizme, bot, sandalet, terlik
	şapka	başlık, bere, kasket

Tablo 9: Giyecek üst kavramı hiyerarşik kavramlaştırmaları

Üst giyim temel kavramı, ceket, *elbise, gömlek, mont, palto, kazak, pijama, tişört, gelinlik, bornoz* ve *mayo* ilişkisel kavramları ile temsil edilmektedir. *Alt giyim* ise, *etek, pantolon, pijama* ve *şort* ile alt düzeyde temsil edilmektedir. Hem üst giyim hem de aksesuar temel düzeyleri içinde kolaylıkla değerlendirilebilecek bir kavram olan *pantolon askısı* üst giyim ulamının bir ilişkisel kavramıyken aynı zamanda *aksesuar* alt düzey kavramları içine de dahil edilebilmektedir. *Aksesuar* temel düzeyi ise, geniş çaplı bir ilişkisel kavram içeriğine sahiptir veri tabanında. Yer verilen ilişkisel kavramlar ise; *yüyük, kolye, küpe, saat, toka, kravat, papyon, pantolon askısı, çanta, eldiven, çorap, şemsiye*'dir.

Doğa çerçeve işlemcisine dönük alt kavramlar, hiyerarşik olanlar ve bireylerin zihnindeki tasarımları içeren şemalar olmak üzere iki yönlü değerlendirildiğinde, karşılaşılan görünümler şöyledir; *Bitki* üst kavramı için *ağaç, çiçek* ve *ot* temel kavramları düzeyinde temsil edilen alt kavramlar ya da ilişkisel kavramlar *çiçek* için, *lale, nilüfer, karanfil, papatya, ayçiçeği, ot* için *çimen*'dir. Hiyerarşik ilişkiler bağlamında *ağaç* üst kavramı altında bir arayüz kavramı niteliğinde olan *yaprak* ve *dal*, *çiçek* için de *sap* arayüz kavramı ve *çiçeğin* birden çok olma durumunu ifade etme adına kullanılan *buket* ilişkisel kavramı da söz konusudur.

Doğa çerçeve işlemcisi şema olarak ele alındığında *ay, dünya, güneş* şeması karşımıza çıkmaktadır. *Dünya* kavramının olası şemaları (yeryüzü şekilleri) *deniz, göl tarla, güneş* kavramının olası şemaları *gece* ve *gündüz*'dür. Ayrıca *tarla* alt kavramı ile ilişkisel kavram olan *saman, deniz* ve *göl* ile ilişkisel kavram olan *kum* söz konusudur.

2.2. Sıfat ulamına dönük niceliksel ve niteliksel gözlemler

Görsel materyallerin kullanımına dönük olarak hazırlanan yazılı yönergelerde yer alan niteleyici nitelikteki sözcüklerin toplam sıklığı 84'tür (Bkz. Tablo 2). Bu ulam ad ulamı ile birlikte değerlendirildiğinde toplam içinde yüzde değeri %2'dir.

Niteliğe dayalı sözcüklerin yer aldığı sıfat ulamı incelendiğinde en çok kullanılan sıfatlar *küçük, büyük* ve *yaşlı*'dir. Karşıtlık ilişkilerine dayalı çiftler olarak bakıldığında toplam 17 sıfat çiftinden söz edilebilmektedir (Bkz. Tablo 10). *Açık-kapalı, aydınlık-karanlık, az-çok, sıcak-soğuk, uzun-kısa, ön-arka, alt-üst, dağınık-düzenli, uzak-yakın*, gibi çiftler örnek olarak verilebilir.

Sıfat ulamına dönük olarak veri tabanından ulaşılan ama herhangi bir ulamsal sınıflama içine yerleştirilemeyen sıfatlar *sakat, yaramaz, kızgın* ve *kör*'dür.

sıfat	açık, alt, arka, aydınlık, az, büyük, çok, dağınık, düzenli, eski, genç, hasta, hızlı, kapalı, karanlık, kısa, kızgın, kirlili, kör, küçük, mutlu, ön, sağ, sağlıklı, sağlıksız, sakat, sıcak, soğuk, sol, temiz, uzak, uzun, üst, üzgün, yakın, yaramaz, yaşlı, yavaş, yeni
-------	--

Tablo 10: Veri tabanında kullanılan sıfatlar

2.3. Eylem ulamına dönük niceliksel ve niteliksel gözlemler

Veri tabanında ulaşılan 1375 eylem, *durum* ve *olay* niteliği taşımalarına göre iki yönlü sınıflanmıştır (Bkz. Tablo 11). Tablodan da anlaşılacağı gibi tüm eylemler içinde *durum* niteliği taşıyanların %17,3 ile *olay* niteliği taşıyanların da %82,7 ile temsil edildiği görülmektedir.

		sıklık	yüzde
eylem	durum	238	%17,30909
	olay	1137	%82,69090
toplam		1375	%100

Tablo 11: Eylem kullanımı dağılımı

Sözcüksel çeşitlenme düzeyleri açısından *durum* ve *olay* eylemleri arasında anlamlı bir fark vardır. 102 farklı *olay* eyleminin karşısında 60 farklı *durum* eyleminden söz edilebilmektedir. Niceliksel anlamda yarı yarıya biçiminde ele alınabilecek bir değer karşımıza çıkmaktadır. Çocukların konuşmalarında ve yetişkinlerin çocuklarla konuşmalarında daha çok *olay* niteliği taşıyan eylemleri kullandıkları yolundaki gözlemlere ve Gökmen 2005'e koşut olarak bu çalışmada da *olay* eylemlerinin kullanım oranındaki yükseklik anlamlı bir fark göstermektedir. İki eylem türüne ilişkin örnekleri Tablo 12'den izleyebilirsiniz.

eylem	durum	acık-, aydınlan-, bekle-, benze-, bil-, bulun-, büyü-, davran-, doğ-, dökül-, dur-, duy-, düşün-, eşleş-, dikkat et-, güven-, hastalan-, hoşlan-, iste-, işit-, kal-, karar-, kon-, kuru-, ol-
		(aşı, aynı sayıda, aynı, az, benzer, bilgi sahibi, bir arada, bol, boş, büyük, çok, değişiklik, eksik, fazla, farklı, genç, hasta, ilgili, kısa saçlı, kısa), sarar-, seçil-, sev-, sevin-, soğu-, tanı, uy-, uyan-, uyu-, vakit geçir-, yağ-, yararlan-, yarım bırak-, yaşa-, yaşa-, yaşan-, yat-, yavrula-
	olay	aç-, al-, anlat-, ayrıl-, bak-, başlan-, başlat-, besle-, bin-, birleştir-, bitir-, boya-, çalış-, çarp-, çek-, çık-, çırp-, çiz-, çizil-, de-, deş-, derecelendir-, dik-, diz-, karış-, katıl-, kazan-, kolaylaştır-, konuş-, konuş-, koy-, kullan-, kurtar-, kutla-, oku-, oluştur-, oyna-, öğren-, öl-, ör-, pişir-, sağla-, saklan-, say-, seyret-, sırala-, sor-, söndür-, söyle-, sula-, süsle-, tamaml-, tamamlan-, taşı-, topla-, ulaş-, ulaştır-, ver-, vur-, yangın çık-, yap-, ye-, yolla-, yürü-, zıpla-

Tablo 12: Veri tabanından ulaşılan eylem listesi

Eylemlerin sıklık değerleri incelendiğinde de en sık kullanılan *durum* eylemleri *ol-*, *iste-*, *yaşa-*, *sev-*, *bulun-* olay eylemleri de *boya-*, *incele-*, *söyle-*, *bul-*, *birleştir-*, *anlat-*, *çiz-*, *yap-*, *gör-*, *işaretle-*, *say-* biçimindedir. Niceliksel değerlendirmede herhangi bir eylem sınırlaması yapılmamasına karşın *çiz-*, *boya-*, *anlat-* ve *incele-* eylemleri niteliksel değerlendirmelerin dışında tutulmuştur.

2.4. Konu- ulam ilişkilendirilişi

Bu çalışmanın salt bir bölümüyle ilgili olarak, ancak çok ayrıntılı bir çalışmanın konusu olabilecek konu- ulam ilişkilendirilişine dönük olarak veri tabanı ile sınırlı olmak üzere yapılabilecek gözlemler ise aşağıdaki gibidir. Her kitap içinde kullanım sıklığı en yüksek ilk üç ulam üzerinden hareket edilmiştir (Bkz. Tablo 13).

a. Konu-alt ulam ilişkisini, olası beklentiler çerçevesinde yansıtan çiftler aşağıdaki gibidir.

Ailem ve Aile Çevrem.....	İnsan
Kullandığımız Araç Gereçler	Eşya
Doğamız	Hayvan
Ulaşım	Taşıt
Ben Kimim	İnsan
İletişim	Eşya

Aile ve aile çevresinin tanıtımını önceleyen kitapta aile bireyleri ve çeşitli meslek gruplarına dönük insan *adları*, Kullandığımız araç gereçler bağlamında ev eşyaları, Doğa içeriğinde doğal yaşamın içeriğini yansıtan hayvan adları, Ulaşım içinde taşıtları, çocuklara vücutlarını ve diğer canlıları tanıtmaya dönük kitapta insan adları, iletişim konusu içinde de eşya ulamı çerçevesinde iletişim araçları sunulmuştur.

b. Sağlığım başlıklı kitapta sağlık alt ulamına ait örneklerin sayısının çok az olduğu saptanmıştır. Bu konuda dikkat çekici bir başka nokta da sağlığım içerisinde ağırlıklı alt ulamın *yiyecek/içecek* olduğu görülmektedir. Çocuklara sağlıklı olan ve olmayan yiyecek/içecek adlarının öğretimini hedeflenmesi söz konusudur.

c. Ben kimim konulu kitaba dönük olarak yapılabilecek bir başka gözlem de vücut bölümü alt ulamının sadece 9 sıklıkla temsil edilmesidir. Bu durum tüm veri tabanı göz önünde bulundurulduğunda oldukça düşük bir değer niteliğindedir.

Konu	ulam	sıklık	Ulam içinde yüzde
Ailem ve aile çevrem	insan	65	%24,5
	eşya	63	%23,7
	mekan	21	%7,9
	toplam	265	%55,9

Kullandığımız araç gereçler	eşya	195	%70
	insan	21	%8
	giyecek	17	%6,5
	toplam	260	%84,5
Toplumsal Yaşam	İnsan	84	%40,9
	eşya	36	%17,5
	mekan	15	%7,3
	toplam	205	%65,7
Sağlığım	yiyecek/içecek	51	%26,7
	insan	39	%20,4
	eşya	25	%13,
	toplam	191	%60,1
Doğamız	hayvan	55	%29,8
	doğa	40	%21,7
	yiyecek/içecek	29	%15,7
	toplam	184	%67,2
Okulum	insan	50	%28,2
	eşya	40	%22,5
	oyuncak	25	%14,1
	toplam	177	%64,8
Ulaşım	taşıt	61	%34,6
	insan	34	%19,3
	renk	13	%7,3
	toplam	176	%61,2
Ben Kimim	insan	46	%27
	eşya	25	%14,5
	hayvan	18	%10,5
	toplam	170	%52,2
İletişim	eşya	51	%39,2
	insan	38	%29,2
	taşıt	10	%7,6
	toplam	130	%76
Sayılar (2 kitap)	renk	54	%28,1
	eşya	31	%16,1
	yiyecek/içecek	29	%15,1
	toplam	192	%59,3

Tablo 13: Konu- alt ulam dağılımları

2.5. Değerlendirme ve sonuç

Veri tabanına dönük olarak ulaşılan sonuçlar ve gözlemler aşağıdaki gibidir:

a. Ad ulamı içinde yer alan alt ulamlar bağlamında yüksek kullanım sıklığı gösteren alt ulamlar *eşya, insan, hayvan, renk, yiyecek/içecek*'tir. Bu sık kullanılma hiyerarşisi Gökmen 2004 ile karşılaştırıldığında *insan, hayvan* ve *yiyecek/içecek* alt ulamlarının, çocukların sözcüklerinde de, okul öncesi eğitim setinde de en sık kullanılan alt ulamlar olmasıdır.

b. Bu çalışmanın veri tabanından ulaşılan %2'lik sıfat kullanımının oldukça düşük bir değerde olduğu daha önce de belirtilmiştir. Çalışmada kullanılan veri tabanının örgün eğitim kurumlarının kreşlerinde kullanılan kitaplar olduğu düşünüldüğünde ortaya çıkan değer, sıfat ulamının daha yüksek değerde olma beklentisine hizmet etmemektedir.

c. Eylem ulamına dönük olarak da %17 durum, %83 olay eylemi kullanılmış olması sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Gökmen 2005 ile karşılaştırıldığında büyük bir benzerlik göstermektedir. Gökmen 2005'te durum eylemleri %16, olay eylemleri de %84 ile yer almıştı çocuk dilene ilişkin veri tabanında.

d. Ad ulamı içinde en yüksek kullanım sıklığı sergileyen alt ulamların eşya, insan, hayvan, renk, yiyecek/içecek olduğu belirtilmişti. Bu değerler çerçevesinde ulam içi en çok kullanılan kavramlar;

eşya..... mektup, telefon, kitap
insan baba, anne, çocuk
hayvan..... kedi, balık, kuş
renk yeşil, sarı, kırmızı
yiyecek/içecek süt, yumurta, elma

Çocuk dili çalışmalarında, çocukların ilgili yaş gruplarında neleri bildiklerinden hareket edilmesi ve onların sözcüklerinin betimlenmesinin en önemli dönütü, okul öncesi döneme ilişkin olarak hazırlanması planlanan eğlendirici ya da eğitici amaçlı çalışmalara yol gösterici nitelikler taşımasıdır. Bunun tam tersi olarak da okul öncesi döneme ilişkin olarak hazırlanmış olan eğitim kitaplarında, çocukların neleri bildiklerinden hareket edildiğinin ve nelerin öğretilmesi gerektiğine dönük sunumların belirlenmesi ve bu iki yönlü gözlemlerin karşılaştırılması gerekmektedir. Bu çalışma ile, 5; 0-6; 0 yaş grubu içinde bulunan Türk çocuklarına dönük olarak hazırlanmış bir dizi kitapta yer alan sözcüksel edinim verisine ve sözcüksel edinimin kavram alanlarına göre dağılımına dayalı bir betimlemeye ulaşılmaması hedeflenmiştir.

Kaynakça

- Aydın, A. (2004) Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Tek Ağaç Yay., Ankara.
- Clark, E. (1995) The Lexicon in Acquisition, Cambridge Üniversitesi Yay., İngiltere.
- Gökmen, S. (2005) 2;5-4;0 Yaş Aralığındaki Çocukların Kavram Alanları Açısından Sözcüksel Edinim Düzeyleri: *Dilbilim İncelemeleri*, Doğan Yay., Ankara, s:154-171.
- Löbner, S. (2002) Understanding Semantics, Arnold Yay., İngiltere.
- Topses, G. (2003) Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Nobel Yay., Ankara.
- Zeyrek, D., (1998) Bilişsel Dilbilim, Dil Ulamları ve Türkçe Eylemlerin Kavramsal Yapısı ile İlgili Gözlemler: Doğan Aksan Armağanı (Ed. K. İmer ve L.Uzun), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayın No:336, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 207-221.